

“BƏSİRƏT” QƏZETİNƏ ÜNVANLANAN PUBLİSİSTİK YAZILAR HAQQINDA

XX əsrin əvvəllərinin milli mətbuat orqanları sırasında “Bəsirət” qəzetinin məxsusi yeri var. Dövrün tanınmış jurnalisti və publisisti Hacı İbrahim Qasimovun mühürirliyi ilə 12 aprel 1914-cü ildə “Bəsirət” qəzeti Bakıda nəşrə başlamış, Qulamrza Şərifzadə, Səməd Mənsur qısa zaman ərzində qəzetə nəşirlik etmişlər. Sonrakı dövənlərdə “Bəsirət”in bütün saylarının nəşiri Hacı İbrahim Qasimov özü olmuşdur.

“Bəsirət” qəzeti hər həftə, bayram sabahları dörd səhifə həcmində nəşr olunan siyasi, iqtisadi, ictimai, ədəbi türk qəzeti idi. “Bəsirət” ərəb kəlməsi olub, gözüaçıqlıq, dərrakəlilik, dəqiqlik mənasını verir. Orucov qardaşlarının, “Turan”, “Novruz” mətbəələrində çap edilən qəzet, 16 noyabr 1918-ci il tarixli 162-ci sayında yazırdı:

“On ildən bəri Bakıda açılmış “Səda” mətbəəsi bizim tərəfdən alınıb “Turan naminə” adlanıb...” [4]

Mirzəbala Məhəmmədzadə “Azərbaycan türk mətbuatı” adlı əsərində qəzetin nəşrinə dair belə qeyd etmişdi:

“Bu qəzetə bütün müharibə zamanı davam etmiş, 1918-ci ildə martdan sentyabra kimi tətill etmişsə də, “Musavat” yenə 1920-ci ilin 27 nisanına kimi çıxmışdır. 27 nisan 1920-ci ildən sonra bir neçə nömrə çıxmışsa da, axırda tətill məcbur olmuşdur. 7 sənə davam edən bu qəzetdə Azərbaycanın məşhur mühürirələrindən həpsi az-çox iştirak etmişlərdir. O cümlədən Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, doktor Nərimanov və qeyriləri. 1919-cu ildən son vaxtlara qədər “Bəsirət”də Məhəmmədzadə Mirzəbala da iştirak etməyə başlamışdı. “Bəsirət”də “Kəlniyət” imzası ilə “Həftəbecər” sərlövhəli felyetonları o qəzetəyi ümumxalq içində məşhur etmişdir” [8, 65].

“Bəsirət” qəzeti Cümhuriyyət ideologiyasının ifadəçisi olmuş, zamanın ictimai-siyasi hadisələrini özündə müfəssəl əks etdirmişdir. Hətta, qəzetin baş redaktoru Hacı İbrahim Qasimov, vaxtilə onu da vurğulamışdı ki, müharibə, Rusiya bolşeviklərinin köməyi ilə törədilən çaxnaşmalar, inqilab və tətillər Azərbaycanın iqtisadi həyatını dözülməz duruma salmışdı. Mövcud hadisələrə dair “Bəsirət”in 10 may 1919-cu il tarixli 228-ci sayından oxuyuruq:

“Turan Adəm Mərkəziyyət “Musavat” firqəsinin Bakı Komitəsi böylə bir müraciətnamə nəşr etmişdir ki, bu zabastovka siyasiydir, çünki Bakını Rusiyaya birləşdirmək istəyən bolşeviklər zabastovkaya çıxıyolar, yolları bağlayırlar, qatışıqlıq salıyolar. Bu qatışıqlıqlara qoşulmayın” [6].

“Bəsirət” ilk sayından sonuncu nəşrinə kimi, ümumən mövcudluğu ərzində Azərbaycanın suverenliyini, ictimai-siyasi həyatın gedişatını diqqət mərkəzində saxlamış, dövrün qabaqcıl ideyalarını təbliğ etmişdi. O baxımdan Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin qəzetin elə ilk sayındaca yer alan “Bəsirət gərək!” başlıqlı məqaləsində müəllif düşüncələri yüksək həssaslıqla belə ümumiləşdirilmişdi:

“Dünyada yaşaya bilmək, xoşbəxt və məsud yaşaya bilmək üçün böyük bir bəsirət lazımdır. Yaşamaq yollarını bilmək, onun rah və çahını görmək üçün olduğu kimi yaşaya bilməməyin yaşayışdakı ədəmi-müvəffəqiyyətlərin səbəblərini anlamaq, anlayıb da çarəsinə baxmaq üçün də bəsirət lazımdır.

Bittəb bu bəsirət, bu həftədən etibarən intişarına başlanan “Bəsirət” deyildir. Bu “Bəsirət” ancaq bunu edə bilər ki, mətlub olan bəsirətə xadim olsun.

Hər şeydən əvvəl özüümüzü öyrənməliyik. Kimiz, nə millətiz, haradan gəlmişiz. Özümüz nə, mahiyyətimiz nə olduğunu bilməliyiz. Sonra da bilməliyiz ki, biz heç də həyatından qəti ümid etmiş bədbəxtlər deyiliz. Biləks anlamalıyız ki, böyük tarixə malikiz. Tarixdə parlaq günlərimiz olmuş” [1].

Müəllif məqalədə bəsirətə çatmağın yollarını sadalayaraq milləti məhz bu istiqamətə yönəlməyə məxsusi uzaqgörənlik və cəsarətlə səsləyirdi:

“İştə bizim arzu etdiyimiz bəsirət maarifməndlərimizin, beistilah, intelligentlərimizin bəsirətidir. Allah onlara bəsirət verərsə, əlbəttə ki, halımız böylə qalmaz. Çünki... bəsirətə gəlin və adi bəsərlərin (gözlərin) görmədiyini, görə bilmədiyini onlar görər. Bir dərd görüldümü, təbiidir ki, çarəsi də tapılar” [1].

Azərbaycanın azadlığı yolunda mücadilə edən, onu canından artıq bilən görkəmli şairimiz Əhməd Cavad da xalq mənafeyinə yönəlmiş mövzularla “Bəsirət”də müntəzəm çıxışlar etmişdir.

“Bəsirət” qəzeti ilə sıx əməkdaşlıq edənlərdən biri də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideoloqlarından olmuş Mirzəbala Məhəmmədzadə idi. Hətta, Hacı İbrahim Qasimov qəzetin nəşrlərini özündən sonra yalnız ona etibar etmişdi. Bu barədə qəzetin 23 avqust 1919-cu il tarixli 242-ci sayında “İxtiyar” sərlövhəli elan da verilmişdi:

“Bir neçə günlük Bakıdan getdiyimə görə qəzetəmizin müvəqqəti müdirliyini mühürirələrindən Mirzəbala Məhəmmədzadə cənablarına həvalə ediyorum. H.İ. Qasimov” [7].

Sözü gedən məzmununda elanla qəzetdə dəfələrlə rastlaşmaq mümkündür. Bütün bunlarla yanaşı, Mirzəbala Məhəmmədzadənin “Bəsirət” qəzetində “Sərhəd məsələsi”, “Ermənilər və biz”, “Azərbaycan və Ermənistan”, “Nəsim bəy kabinetisi” başlıqlı silsilə yazıları da dərc olunmuş, həmin məqalələrdə müəllifin yüksək vətəndaşlıq hissləri aşkar şəkildə ifadəsini tapmışdır.

“Bəsirət”in nəşiri Hacı İbrahim Qasimov qəzetdə siyasi məsələlərlə paralel olaraq xalqımızın ta qədimdən üzü bəri yol alan adət-ənənələrini qoruyub yaşatmağa yönəlmiş mövzuları da genişliklə işıqlandırır. Belə ki, “Hürriyyət bayramı” sərlövhəsi ilə verilmiş elanlar, müraciət və məqalələr qəzetdə kifayət qədər çoxluq təşkil edirdi. “Bəsirət”in 15 mart 1918-ci il tarixli sayında da həmin məqam qabarıq nəzərə çatdırılmışdır:

“Novruz bayramı münasibətilə Bakıda, ətraf rayonlarda, kəndlərdə xeyriyyə cəmiyyətləri və “Musavat” firqəsinin nümayəndələri əhaliyə bayram sovqatı paylamış, onlar üçün xeyriyyə məclisləri təşkil etmişlər” [2].

¹¹² Gəncə Dövlət Universiteti. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru seba8080@mail.ru

Uzun müddət sovet dövründə qamçılanıb tədqiqatlardan uzaq qalmış “Bəsirət” qəzetində ötən əsrin əvvəllərində erməni-müsəlman məsələsini əks etdirən yazılara geniş yer ayrılaraq bu mövzu hərtərəfli şəkildə şərh olunmuşdur.

Ümumiyyətlə, milli məsələ uzaqgörən publisist Hacı İbrahim Qasımovun ən çox üz tutduğu və müraciət etdiyi mövzu idi. “Bəsirət” erməni-müsəlman məsələsində xarici dairələrin riyakarlıq meyillərini, ələxüsus da Rusiyanın qızıqırdıcı, məkrli siyasətini əsl publisist məharətilə ətraflı şəkildə oxuculara çatdırmışdı.

Qəzetin 1919-cu ildə çıxmış 225-ci sayındakı yazıdan oxuyuruq:

“Ermənistan hökuməti Parisə - sülh konfransına bir teleqram göndərüb deyir ki, ay aman, qoymayın, azərbaycanlılar xoruzumuzu verəcəklər qoltuğumuza. Onlar dəstələr düzəldib üstümüzdə qoşun göndərəcəklər” [6].

Publisistik nümunədə bir məsələ də aydın şəkildə şərh olunur ki, erməni-müsəlman ziddiyyətlərini qabartmaqda Rusiya hər zaman canfəşanlıq etmiş, öz mənafeyini üstün tutaraq daima Zaqafqaziyada yaşayan respublikaların müstəqilliyini boğub onları özündən asılı vəziyyətə salmaq məqsədini güdmüşdür.

“Bəsirət”in 1918-ci ildə nəşr olunmuş 137-ci sayındakı “Yenə erməni-müsəlman məsələsi” başlıqlı publisistik yazıda da illərdir ki, məlum problemin heç vəchlə həllini tapmayacağına işarə edilmişdir:

“Dünya bir xarabazara çevrildi. Sonra sülh konfransı yapıldı... Bunlar həpsi oldu. Yalnız bir şey qaldı, o da erməni-müsəlman məsələsidir ki, qurtarmadı. Neçə gündür ki, parlamanda Qarabağ məsələsi müzakirə edilməkdədir. Amma nə fayda...” [3]

Onu da qeyd edək ki, “Bəsirət” qəzetinin 27 oktyabr 1918-ci il tarixli 197-ci sayında Hacı İbrahim Qasımovun müəllifliyi ilə “Yenə qəflət ediləcəkmiz?” başlıqlı məqalə dərc olunmuşdu. Həmin məqalədən sətirlər sözü gedən mövzuya yanaşma baxımından daha çox nəzəri cəlb edir:

“Mart hadisəyi əliməsindən sonra qəzəmizi müvəqqədən qapamağa məcbur olduq. Ürəyimizdə olan dərdlərimizi aç bilmədik, sözüümüzü deyə bilmədik. Çünki ermənilər hükməranlığı idi.

... Mart hadisəsindən bu anadək Qafqaziyada, xüsusən Bakımızda bir çox hadisələr vüqu buldu, bir çox ürək yandırıcı hallar müşahidə edildi. Bir çox təqəyyür və təbəddülət əmələ gəldi. Təbii bu xüsuslarda söylənəcək şeylər vardır. Bən yalnız bu acizanəmlə yazımla bir şeydən bəhs etmək istiyorum.

Məlum olduğu üzərə mart hadisəyi-əliməsi böyük fənalıqlar törətdi. Şəhrimizi tam bir məzaristanə döndürdü. Ermənilər, ermənilərin daşnaq firqələri insaniyyətpərvərlik masqası altında on binlərlə qadın çocuq və aciz müsəlmanları qırdılar. Onlar bu kimi fənalıqları yapmaqla erməni tarixində misli görünməmiş bir səhv etdilər. Zira kəndlərini böyük fəlakət içərisinə saldılar.

Bakıda böyük bir qovğa düşəcəyi ermənilərin böyük bir fitnə qalxızacaqları təbii əvvəldən bəlli idi. Bunu o zamankı Türk qəzətləri yazıb cəmaətə xəbərdar ediyor idi. Bəli mart hadisə-yi əliməsinin ümdə səbəbi ermənilər və daşnaq firqəsidir. Çünkü bir gündə mütəassib daşnaqlar siyasət icabı ilə həpsi bolşevik cildinə girib bolşevik bayrağı altında mart rəzalətini yaptılar. Burası bir əmr-i mühəqqəqdır ki şərhə belə ehtiyacı yoxdur” [5].

Məqalənin sonunda müəllifin xalqı öz müqəddaratı uğrunda dönməz mübarizəyə səsləməsi keçən əsrin başlanğıcında bu xüsusda vəziyyətin ciddiyyətinə işarə edən maraqlı bir məqamdır:

“Bu gün cavanlarımız əsgərliyə gedəcəkləri kimi millətimizin hər bir təbəqəsi vətən səadəti üçün çalışmalıdırlar. Ziyalılarımız millətin irfanına bais olacaq cəmiyyətləri yenidən təşkil etməlidirlər. Vəlhasil hər bir vətən övladı vətənin səadətinə və özünün nik-bəxtliyinə çalışmalıdır” [5].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə fəaliyyət göstərən bir çox mətbuat orqanlarımız kimi, “Bəsirət” qəzetinin publisistik yazıları da əsl tarixi mənbə kimi olduqca böyük maraq doğurur və sənətkarlıq xüsusiyyətləri etibarilə tədqirəlayiqdir. Belə ki, nəşri müddətində onun aktual mövzularını məhz dövrün ictimai-siyasi hadisələrinin şərh, mədəniyyət və ədəbiyyata dair məsələlər əhatə edirdi. Qəzetin müəllifləri də sözü gedən vacib məqamı öz hərtərəfli yaradıcılıqlarında daim diqqət mərkəzinə çəkmiş, onların təbliğinə məxsusi nəzər yetirmişlər.

ƏDƏBİYYAT:

1. “Bəsirət” qəzeti, 1914, № 1
2. “Bəsirət” qəzeti, 1918
3. “Bəsirət” qəzeti, 1918, № 137
4. “Bəsirət” qəzeti, 1918, № 162
5. “Bəsirət” qəzeti, 1918, № 197
6. “Bəsirət” qəzeti, 1919, № 228
7. “Bəsirət” qəzeti, 1919, № 242
8. Məhəmmədzadə M. Azərbaycan türk mətbuatı. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2004

Açar sözlər: “Bəsirət”, qəzet, publisist, məqalə, mövzu

Key words: “Basirat”, newspaper, publicist, article, topic

Ключевые слова: «Басират», газета, публицист, статья, тема

“BƏSİRƏT” QƏZETİNƏ ÜNVANLANAN PUBLİSİSTİK YAZILAR HAQQINDA XÜLASƏ

Azərbaycan milli mətbuatının tarixində önəmli yeri olan nəşrlərdən biri də “Bəsirət” qəzetidir. Qəzetin ilk sayı I Dünya müharibəsinin başlanğı ərəfədə 1914-cü ilin 12 aprelində işıq üzü görmüşdür. Həftədə bir dəfə nəşr edilən ictimai-siyasi, iqtisadi və ədəbi türk qəzeti olan “Bəsirət” 1914-cü ilin aprel ayının 14-də oxuculara təqdim edilmişdir. Qəzet müəyyən fasilələrlə 1920-ci ilin 15 mayına kimi fəaliyyətinə davam etmişdir. “Bəsirət”in mühərriri tanınmış jurnalist, yazıçı, publisist və teatr tənqidçisi Hacı İbrahim Qasımov, naşiri isə Qulamrza Şəfizadə olmuşdur. Qəzetlə əməkdaşlıq edən yazarlar sırasında dövrün görkəmli ictimai-siyasi xadimləri, yazıçı, şair və publisistləri, mütərəqqi düşüncə sahibləri - Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Nəriman Nərimanov, Seyid Cəfər Pişəvəri, Mirzəbala Məhəmmədzadə, Məmməd Səid Ordubadi, Məhəmməd Hadi, Səməd Mənsur, Mustafə bəy Əlibəyov, Əbdül Rəhman Dai, Əliabbas Müznib, Abbas Səhhət, Əbdül Qədir Vüsaqi, Cəfər

Cabbarlı və başqaları vardı. Onlar çeşidli ədəbi-bədii yazıları, publisistik məqalələri, felyetonları ilə “Bəsirət”in səhifələrində mütəmadi çıxışlar edir, dövrün aktual mövzularını hərtərəfli işıqlandırmğa çalışır və beləcə, xalqı mübarizəyə, milli birlik və oyanışa səsləyirdilər.

1920-ci il aprel ayının 27-də baş verən bolşevik işğalı ilə “Bəsirət” qəzetinin fəaliyyətinə də son qoyuldu. İşğaldan sonra mətbu orqanın bir neçə sayının çapını reallaşdırmaq mümkün olsa da, sonradan qarşıya çıxan çoxsaylı çətinliklər, ideoloji yöndən basqılar “Bəsirət”in tamamilən qapanmasına səbəb oldu.

ABOUT PUBLICISTIC WRITINGS ADDRESSED TO “BASIRAT” NEWSPAPER SUMMARY

One of the most important publications in the history of the Azerbaijani national press is the “Basirat” newspaper. The first edition of the newspaper was published on April 12, 1914, on the eve of the outbreak of World War I. The public-political, economic and literary Turkish newspaper “Basirat”, published once a week, was presented to readers on April 14, 1914. The newspaper continued to operate at intervals until May 15, 1920. The editor of “Basirat” was well-known journalist, writer, publicist and theatre critic Haji Ibrahim Gasimov, and publisher Gulamirza Shafizadeh. Among the authors cooperating with the newspaper were prominent public-political figures of the period, writers, poets and publicists, progressive thinkers- Mahammad Amin Rasulzade, Nariman Narimanov, Seyid Jafar Pishavari, Mirzabala Mahammad, Mammad said Ordubadi, Mahammad Hadi, Samad Mansur, Mustafa Bey Alibayov, Abdul Rahman Dai, Aliabbas Moznib, Abbas Sahhat, Abdul Gadir Vusagi, Jafar Jabbarli and there were others. They made regular speeches on the pages of “Basirat” with a variety of literary and artistic writings, journalistic articles, feuilletons, tried to comprehensively cover the themes of the period and thus called on the people to struggle, national unity and awakening.

After the Bolshevik occupation on April 27, 1920, the activity of “Basirat” newspaper was terminated. Although it was possible to print several copies of the press organ after the occupation, the numerous difficulties and ideological pressures that later emerged led to the complete closure of the “Basirat”.

О ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ В ГАЗЕТУ «БАСИРАТ» РЕЗЮМЕ

Одним из важнейших изданий в истории азербайджанской национальной прессы является газета «Басират». Первый номер газеты вышел 12 апреля 1914 года, накануне Первой мировой войны. Басират, еженедельная турецкая общественно-политическая, экономическая и литературная газета, была представлена читателям 14 апреля 1914 года. Газета продолжала выходить с перерывами до 15 мая 1920 года. Редактором «Басирата» был известный журналист, писатель, публицист и театральный критик Гаджи Ибрагим Гасымов, издателем - Гуламрза Шафизаде. Среди писателей, сотрудничающих с газетой, видные общественно-политические деятели того времени, писатели, поэты и публицисты, прогрессивные мыслители - Мохаммад Амин Расулзаде, Нариман Нариманов, Сеид Джафар Пишавари, Мирзабала Махаммадзаде, Мамед Саид Ордубади, Мохаммад Мансадури, Мустафа бек Алибеков, там были Абдул Рахман Дай, Алиаббас Музних, Аббас Саххат, Абдул Кадир Вусаки, Джафар Джаббарлы и другие. Они регулярно появлялись на страницах «Басирата» с разнообразными литературными и художественными произведениями, публицистическими статьями, фельетонами, пытались всесторонне осветить актуальные проблемы времени и тем самым призывали народ к борьбе, национальному единству и пробуждению.

Большевистская оккупация 27 апреля 1920 г. положила конец деятельности газеты «Басират». Хотя после оккупации удалось опубликовать несколько его выпусков, многочисленные трудности и идеологическое давление позже привели к полному закрытию Басирата.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova